

กลยุทธ์การจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง
หลังยุคโรคอุบัติใหม่ด้วยโซเชียลมีเดีย*
SELF-LEARNING MANAGEMENT STRATEGIES USING SOCIAL MEDIA
AFTER THE EMERGING DISEASE ERA

คัมภีรภาพ คงสำรวย

Khamphiraphap Kongsumruay

ชนาธิป ศรีโท

Chanathip Srito

แก่นเพชร แผงสีพล

Kaenpetch Phaengsipol

ธนกร ชุสุขเสริม

Thanakorn Chusukserm

วิฑูล ทาชา

Witoon Thacha

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

Mahamakut Buddhist University Isan Campus, Thailand

E-mail: nak55265@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ นำเสนอกลยุทธ์การจัดการเรียนรู้ด้วยตนเองหลังยุคโรคอุบัติใหม่ด้วย Social Media ผลการศึกษา พบว่า โซเชียลมีเดีย (Social Media) เป็นเครื่องมือการศึกษาและการสื่อสารที่ไร้พรมแดน ทำให้ทุกคนสื่อสารกันได้อย่างเสรีมากขึ้นประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทางทำให้เกิดธุรกิจใหม่ ๆ ตลอดเวลา เป็นแหล่งข้อมูลในการแสวงหาความรู้ที่หลากหลาย หากนำมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมและเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่สำคัญการเรียนรู้ด้วยตนเองทำให้รู้จักตัวเองว่ามีจุดเด่นด้านใด และควรปรับปรุงพัฒนาตนเองในด้านใดบ้าง มีข้อปฏิบัติต่อตนเองอย่างเป็นระบบมากขึ้น รู้จักแยกแยะสิ่งใดควรทำก่อน สิ่งใดควรทำทีหลัง มีความอดทนเอาใจใส่ต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง และแหล่งเรียนรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเพื่อนใหม่ เป็นการเพิ่มทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 หลังยุคโรคอุบัติใหม่ เพราะเข้าใจสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก มีการเรียนการสอนที่หลากหลายวิธีการ ได้เพิ่มทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วม

* Received 23 April 2022; Revised 24 September 2022; Accepted 24 September 2022

ศาสตร์อื่นเพื่อพัฒนาตนเองมีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากขึ้น รู้จักความเสี่ยงของตนเองและองค์กร มีวิสัยทัศน์ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ด้วยแหล่งการเรียนรู้ใหม่เพื่อความมั่นคงของตนเองในอนาคต

คำสำคัญ: กลยุทธ์การจัดการเรียนรู้ตนเอง, โรคอุบัติใหม่, โซเชียลมีเดีย

ABSTRACT

This article presents self-learning management strategies using social media after the emerging disease era. The study results show that social media is an educational and communication tool without borders. It allows everyone to communicate more freely, save time and travel expenses, and create new businesses all the time, including the sources suitable for seeking various types of information. If people apply social media appropriately, it will be an essential strategy to develop themselves. Self-learning will help people to know what strengths they have and in what areas they should improve. It helps people have more systematic self-treatment than ever, know what to do first and what to do later, have patience and attention to self-learning, and find new learning resources beneficial to themselves, including sharing experiences with new friends. With self-learning, people can increase their learning skills in the 21st century after the emerging disease era because they understand the changing situations of the world society. Various teaching methods help people increase digital technology skills, resulting in learning together with other sciences to develop themselves. It also helps people have a greater understanding and empathy for others, know their risks and the organization's risks, and have a vision that benefits from learning with new sources for self-sufficiency in the future

Keywords: Self-learning management strategy, Emerging disease, Social media

บทนำ

การระบาดของไวรัสโควิด -19 (Coronavirus Disease-2019: COVID-19) ซึ่งเป็นโรคอุบัติใหม่ ในปี ค.ศ. 2019 เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในภูมิภาคเอเชียและได้แพร่กระจายอย่างรวดเร็วยังภูมิภาคอื่นทั่วโลกภายในระยะเวลา 3 เดือน ทั้งนี้การแพร่กระจายอย่างรวดเร็วของเชื้อไวรัสและโรคระบาดในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้ปัญหาดังกล่าวยากต่อการจัดการและควบคุมโรคระบาดและโรคอุบัติใหม่จึงกลายเป็นประเด็นที่ถูกกล่าวถึงในทางระหว่างประเทศในฐานะ

ของภัยคุกคามความมั่นคงของรัฐ เนื่องจากเป็นปัญหาที่ไม่เพียงแต่จะส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตของประชาชนเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อรัฐในด้านอื่น (Law for ASEAN, 2563) โดยเฉพาะด้านการศึกษาหลังโรคอุบัติใหม่หรืออุบัติซ้ำ (COVID-19) ต้องปรับโฉมใหม่ หากมองในมุมบทบาทของภาครัฐ รัฐนั้นจะต้องออกมาตรการเยียวยาระหว่างวิกฤตสำหรับผู้เรียนที่ได้รับผลกระทบจากการที่ไม่สามารถเรียนออนไลน์ได้ รวมทั้งยังต้องคิดมาตรการรับมือในกรณีที่เกิดต้องออกจากโรงเรียนอย่างถาวร ซึ่งมาตรการเหล่านี้รัฐสามารถลงมือได้ทันที ไม่ต้องรอวิกฤตผ่านไปก่อน และหลังจากนี้ต้องวางทิศทางการศึกษาในอนาคตเพื่อตอบรับกับเศรษฐกิจ นอกจากนี้ เราต้องแยกให้ออกว่า new normal ที่หลายคนกำลังพูดถึงเป็นความผิดปกติชั่วคราว หรือจะกลายเป็นลักษณะของโลกใหม่หลังโควิด-19 จริง ประเด็นนี้สำคัญมาก เพราะจะทำให้เราประเมินเรื่องเศรษฐกิจและการศึกษาได้ดีขึ้น หลายเรื่องที่ผิดปกติตอนนี้ ที่จริงแล้วเป็นเพียงเรื่องชั่วคราว เช่น ธุรกิจการท่องเที่ยวและโรงแรมอาจไม่ล่มสลายและกลับมาดำเนินตามปกติได้ หากสามารถคิดค้นวัคซีนสำเร็จ หรือการเรียนออนไลน์ซึ่งจะมาแทนที่มหาวิทยาลัยก็อาจเป็นเรื่องชั่วคราวเช่นกัน (วิระยุทธ กาญจน์ชูฉัตร, 2564)

หากมองลึกลงไปหากปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจส่งผลดีการจัดการศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะการนำ Social Media มาเป็นเครื่องมือ หรือสิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดการเรียนรู้โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและระดับอุดมศึกษาเพราะส่วนใหญ่ระดับนี้มีความรับผิดชอบสูง ส่วนการจัดการศึกษาระดับอนุบาลถึงมัธยมศึกษาตอนต้น ผู้เขียนเห็นว่าการเรียนในห้องเรียนยังคงมีความสำคัญอย่างมาก ทั้งนี้เพราะนักเรียนจะได้เรียนรู้การปฏิบัติตนให้ถูกต้องเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ต้องได้รับการปลูกฝังเรื่องคุณธรรมจริยธรรมและวัฒนธรรมไทยอย่างดีที่สุด เพราะเด็กเหล่านี้จะเป็นผู้พัฒนาประเทศต่อไปในอนาคต แต่ยุคปัจจุบัน Social Media ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาในทุกระดับ โดยขึ้นอยู่การเรียนรู้อย่างเท่าทันและรู้จักใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องจาก Social Media

โซเชียลมีเดีย (Social Media)

คำว่า Social หมายถึง สังคม ซึ่งในที่นี้จะหมายถึง สังคมออนไลน์ ซึ่งมีขนาดใหญ่มากในปัจจุบัน คำว่า Media หมายถึง สื่อ ซึ่งก็คือ เนื้อหา เรื่องราว บทความ วิดีโอ เพลง รูปภาพ เป็นต้น ดังนั้นคำว่า Social Media จึงหมายถึง สื่อสังคมออนไลน์ที่มีการตอบสนองทางสังคมได้หลายทิศทาง โดยผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต พุดง่ายๆ ก็คือเว็บไซต์ที่บุคคลบนโลกนี้สามารถมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบกันได้ (เด็กดีดอทคอม, 2559)

ประเภทของโซเชียลมีเดีย

โซเชียลมีเดียมี 6 ประเภท ดังนี้

1. Blog ซึ่งเป็นการลดรูปจากคำว่า Weblog ซึ่งถือเป็นระบบจัดการเนื้อหา (Content Management System: CMS) รูปแบบหนึ่ง ซึ่งทำให้ผู้ใช้สามารถเขียนบทความเรียกว่า Post และทำการเผยแพร่ได้โดยง่าย ไม่ยุ่งยากในการที่จะต้องมานั่งเรียนรู้ถึงภาษา HTML หรือ โปรแกรมทำ web site ทั้งนี้การเรียงของเนื้อหาจะเรียงจากเนื้อหาที่ใหม่สุดก่อน จากนั้นก็ลดหลั่นลงไปตามลำดับของเวลา (Chronological Order) การเกิดของ Blog เปิดโอกาสให้ใคร ๆ ที่มีความสามารถในด้านต่าง ๆ สามารถเผยแพร่ความรู้ดังกล่าวด้วยการเขียนได้อย่างเสรี ไม่มีขีดจำกัดเรื่องเทคนิคอย่างในอดีตอีกต่อไป ทำให้เกิด Blog ขึ้นมาจำนวนมากมาย และเพิ่มเนื้อหาให้กับโลกออนไลน์ได้เป็นจำนวนมากมหาศาลอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน นอกจากนี้เครื่องมือที่สำคัญที่ทำให้เกิดลักษณะของ Social คือการเปิดให้เพื่อน ๆ เข้ามาแสดงความเห็นได้นั่นเองในแง่ของการตลาด Blog อาจจะถูกนำมาใช้ได้ 2 รูปแบบ คือ การที่บริษัทจัดทำ Blog (Corporate Blog) ขึ้นมาเพื่อพูดจากับบรรดาลูกค้า และ Blog ที่เขียนจาก Blogger อิสระที่มีความสามารถเขียนเรื่องที่ตนถนัดและมีผู้ติดตามจำนวนมาก จนกลายเป็น Marketing Influence

2. Twitter และ Microblog อื่น ๆ เป็นรูปแบบหนึ่งของ Blog ที่จำกัดขนาดของการ Post แต่ละครั้งไว้ที่ 140 ตัวอักษร โดยแรกเริ่มเดิมที ผู้ออกแบบ Twitter ต้องการให้ผู้ใช้เขียนเรื่องราวว่าคุณกำลังทำอะไรอยู่ในขณะนี้ (What are you doing?) แต่กิจกรรมต่าง ๆ กลับนำไปใช้ในทางธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างการบอกต่อเพิ่มยอดขาย สร้าง Brand หรือเป็นเครื่องมือสำหรับการบริหารความสัมพันธ์ลูกค้า (CRM) ทั้งนี้เรายังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์บทความใหม่ ๆ บน Blog ของเราได้ด้วย Twitter นั้นเป็นนิยมขึ้นมากอย่างรวดเร็ว จนทำให้เว็บไซต์ประเภท Social Network ต่าง ๆ เพิ่ม Feature ที่ให้ผู้ใช้สามารถบอกได้ว่าตอนนี้กำลังทำอะไรกันอยู่ นั่นก็คือการนำ Microblog เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งด้วยนั่นเอง

3. Social Networking จากชื่อก็สามารถแปลความหมายได้ว่าเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงเรากับเพื่อน ๆ จนกลายเป็นสังคม ทั้งนี้ผู้ใช้จะเริ่มต้นสร้างตัวตนของตนเองขึ้นในส่วน of Profile ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลส่วนตัว (Info) รูป (Photo) การจดบันทึก (Note) หรือการใส่วิดีโอ (Video) และอื่น ๆ นอกจากนี้ Social Networking ยังมีเครื่องมือสำคัญในการสร้างจำนวนเพื่อนให้มากขึ้น คือ ในส่วนของ Invite Friend และ Find Friend รวมถึงการสร้างเพื่อนจากเพื่อนของเพื่อนอีกด้วย นักการตลาดนำ Social Networking มาใช้ในการมีปฏิสัมพันธ์กับลูกค้า อาจจะอยู่ในรูปของการสร้าง Brand ผ่านเกมส์หรือ Application ต่าง ๆ หรืออาจใช้เป็นเครื่องมือของ CRM ผ่านทาง Pages และนอกจากนี้ตัวลูกค้าเอง หากชื่นชอบในสินค้าหรือบริการ ก็สามารถรวมกลุ่มกันจัดตั้ง Group ขึ้นมาได้ เว็บไซต์ที่มีลักษณะของ Social Networking มีมากมาย แต่อาจจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรกจะสนใจในการสร้าง

เครือข่ายระหว่างเพื่อน ๆ หรือครอบครัว เช่น Facebook, Hi5 หรือ Myspace และอีกประเภท คือสนใจในการสร้างเครือข่ายในเชิงธุรกิจ ที่เปิดให้ใส่ Resume และข้อมูลเชิงอาชีพต่าง ๆ เช่น Linkedin หรือ Plaxo เป็นต้น

4. Media Sharing เป็นเว็บไซต์ที่เปิดโอกาสให้เราสามารถ upload รูปหรือวิดีโอเพื่อแบ่งปันให้กับครอบครัว เพื่อน ๆ หรือแม้กระทั่งเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชน นักการตลาด ณ ปัจจุบันไม่จำเป็นจะต้องทุ่มทุนในการสร้างหนังโฆษณาที่มีต้นทุนสูง เราอาจจะใช้กล้องดิจิตอลราคาถูก ๆ ถ่ายทอดความคิดเป็นรูปแบบวิดีโอ จากนั้นนำขึ้นไปสู่เว็บไซต์ Media Sharing อย่าง Youtube หากความคิดของเราเป็นที่ชื่นชอบ ก็ทำให้เกิดการบอกต่ออย่างแพร่หลาย หรือกรณีหากกิจการคุณขายสินค้าที่เน้นดีไซน์ที่สวยงาม ก็อาจจะถ่ายรูปแล้วนำขึ้นไปสู่เว็บไซต์อย่าง Flickr เพื่อให้ลูกค้าได้ชม หรืออาจจะใช้เป็นเครื่องมือในการนำชมโรงงาน หรือบรรยากาศในการทำงานของกิจการ เป็นต้น หรืออย่างกรณีของ MultiPLY ที่คนไทยนิยมนำรูปภาพที่ตนเองถ่ายมาแสดงฝีมือ เหมือนเป็นแกลลอรีส่วนตัว ทำให้ผู้ว่าจ้างได้เห็นฝีมือก่อนที่จะทำการจ้าง

5. Social News and Bookmarking เป็นเว็บไซต์ที่เชื่อมโยงไปยังบทความหรือเนื้อหาใดในอินเทอร์เน็ต โดยผู้ใช้เป็นผู้ส่งและเปิดโอกาสให้คะแนนและทำการโหวตได้ เป็นเสมือนมหาชนช่วยกลั่นกรองว่าบทความหรือเนื้อหาใดนั้นเป็นที่น่าสนใจที่สุด ในส่วนของ Social Bookmarking นั้น เป็นการที่เปิดโอกาสให้คุณสามารถทำการ Bookmark เนื้อหาหรือเว็บไซต์ที่ชื่นชอบโดยไม่ขึ้นอยู่กับคอมพิวเตอร์เครื่องใดเครื่องหนึ่ง แต่สามารถทำผ่านออนไลน์ และเนื้อหาในส่วนที่เราทำ Bookmark ไว้นี้ สามารถที่จะแบ่งปันให้คนอื่น ๆ ได้ด้วย นักการตลาดจะใช้เป็นเครื่องมือในการบอกต่อและสร้างจำนวนคนเข้ามายังที่เว็บไซต์หรือ Campaign การตลาดที่ต้องการ

6. Online Forums ถือเป็นรูปแบบของ Social Media ที่เก่าแก่ที่สุด เป็นเสมือนสถานที่ที่ให้ผู้คนเข้ามาพูดคุยในหัวข้อที่พวกเขาสนใจ ซึ่งอาจจะเป็นเรื่อง เพลง หนังสือ การเมือง กีฬา สุขภาพ หนังสือ การลงทุน และอื่น ๆ อีกมากมาย ได้ทำการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แสดงข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนจนถึงการแนะนำสินค้าหรือบริการต่าง ๆ นักการตลาดควนสนใจเนื้อหาที่พูดคุยใน Forums เหล่านี้ เพราะบางครั้งอาจจะเป็นคำวิจารณ์เกี่ยวกับตัวสินค้าและบริการของเรา ซึ่งเราเองสามารถเข้าไปทำความเข้าใจ แก้ไขปัญหา ตลอดจนจนถึงใช้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกค้า เว็บไซต์ประเภท Forums อาจจะเป็นเว็บไซต์ที่เปิดให้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันโดยเฉพาะ หรืออาจจะเป็นส่วนหนึ่งในเว็บไซต์เนื้อหาต่าง ๆ (เด็กดีดอทคอม, 2559)

โซเชียลมีเดียเป็นที่ยินยอม

โซเชียลมีเดียที่นิยมรับและนิยมเล่นกันมากที่สุด คือ

1. Facebook เชื่อว่าตอนนี้ คงไม่มีใครไม่รู้จักเฟสบุ๊ก แปรนต์ใหญ่ต่าง ๆ มีการสร้างแฟนเพจเพื่อเพิ่มช่องทางในการสื่อสารกับกลุ่มลูกค้า เช่น ให้คนกดติดตามข่าวสารเกี่ยวกับแบรนด์ของตัวเองโดยการกด Like ที่เพจนั่นเอง

2. Line แอปพลิเคชันแชทยอดฮิต ที่ปัจจุบันในไทยมีผู้ใช้งานมากกว่า 33 ล้าน มีจุดเด่นคือเป็นเจ้าแรกที่สามารส่งสติ๊กเกอร์น่ารัก ๆ ให้คนอื่นได้ ในมุมของการตลาด นอกจาก Line จะอนุญาตให้แบรนด์ต่างๆ สร้างสติ๊กเกอร์แบรนด์ของตัวเอง ก็ยังมี Official Account ซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่แบรนด์สามารถส่งข้อมูลข่าวสารให้กับผู้ติดตามตนเองได้มากยิ่งขึ้น

3. Twitter โซเชียลมีเดียที่ขึ้นชื่อว่าใช้งานง่ายที่สุด เพราะถึงแม้ว่าจะพิมพ์ข้อความได้เพียง 140 ตัวอักษร แต่นั่นก็ช่วยถ่วงการรอให้ผู้เขียนพิมพ์เฉพาะใจความสำคัญลงไป ทำให้ข้อความที่ส่งออกไปนั้นกระชับ และง่ายต่อการอ่าน

4. Youtube เว็บไซต์บริการที่ให้ผู้ใช้สามารถแชร์วิดีโอให้ผู้อื่นดูได้ โดยที่ YouTube จัดเป็น 1 ในเว็บไซต์สำคัญสำหรับนักการตลาด ที่เราสามารถโฆษณาวิดีโอคอนเทนต์ของเราให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมายได้

5. Instagram โซเชียลมีเดียที่เราสามารถอัปโหลดรูปภาพต่าง ๆ และแชร์ให้กับผู้ติดตามของเราได้ โดยที่แบรนด์ต่าง ๆ สมัยนี้ก็นิยมใช้ Instagram เป็นสื่อกลางเพื่อโปรโมทและให้ข้อมูลข่าวสารกับผู้ติดตามเช่นเดียวกัน (เด็กดีดอทคอม, 2559)

โซเชียลมีเดียดังกล่าวหากใช้หรือนำมาประยุกต์ใช้ด้านการจัดการเรียนรู้ของระบบการศึกษาไทยจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเพราะเหมาะสมกับสถานการณ์หลังยุคโรคอุบัติใหม่ ซึ่งโซเชียลมีเดียเข้ามามีบทบาทในการเรียนการสอนของสถานศึกษาและผู้เรียนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

กลยุทธ์การเรียนรู้ด้วยตนเอง

กลยุทธ์การเรียนรู้ด้วยตนเอง คือ กระบวนการเรียนรู้ ที่ผู้เรียนริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ ความต้องการ และความถนัดมีเป้าหมาย รู้จักแสวงหาแหล่งทรัพยากรของการเรียนรู้ เลือกวิธีการเรียนรู้ จนถึงประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเอง โดยจะดำเนินการด้วยตนเองหรือร่วมมือช่วยเหลือกับผู้อื่นหรือไม่ก็ได้ การเรียนรู้ด้วยตนเองมีแนวคิดพื้นฐานมาจากทฤษฎีกลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) ซึ่งมีความเชื่อเรื่องความเป็นอิสระและความเป็นตัวของตัวเองของมนุษย์ ดังที่มีผู้กล่าวว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับความดีมี ความเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเองสามารถหาทางเลือกของตนเองมีศักยภาพและพัฒนา ศักยภาพของตนเองอย่างไม่มีขีดจำกัดมีความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นแนวคิด

ที่สอดคล้องกับนักจิตวิทยามนุษยนิยม (Humanistic Psychology) ที่ให้ความสำคัญในฐานะที่ผู้เรียนเป็นปัจเจกบุคคล และมีแนวคิดที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพ และมีความโน้มเอียงที่จะใส่ใจ ใฝ่รู้ ขวนขวายเรียนรู้ด้วยตนเอง มนุษย์สามารถรับผิดชอบพฤติกรรมของตนเองและถือว่าตนเองเป็นคนที่มีความ (NSRU BLOG, 2562)

การเรียนรู้ด้วยตนเอง มีกระบวนการ ดังต่อไปนี้ 1) การประเมินความต้องการของตนเอง (Assessing Needs) 2) การกำหนดจุดมุ่งหมาย (Setting goals) 3) การกำหนดสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ (Specifying learning content) โดยกำหนดระดับความยากง่าย ชนิดของสิ่งที่ต้องการเรียน พิจารณาเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้ในการเรียน ความต้องการความช่วยเหลือ แหล่งทรัพยากร ประสบการณ์ ที่จำเป็นในการเรียน 4) การจัดการในการเรียน โดยกำหนดปริมาณเวลาที่ต้องการให้อาจารย์สอน ปริมาณเวลาที่ต้องการให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับผู้เรียน ปริมาณเวลาที่ต้องการให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน ปริมาณเวลาที่ต้องการให้กับกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองของแต่ละคน โดยกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ตามประสบการณ์ที่ผ่านมา พร้อมทั้งกำหนดว่ากิจกรรมควรสิ้นสุดเมื่อใด 5) การเลือกวิธีการเรียน และสื่อการเรียนการสอน อุปกรณ์การสอน เทคนิคการสอน ทรัพยากรการเรียนรู้ที่ต้องใช้ 6) การกำหนดวิธีการควบคุมสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และทางด้านอารมณ์ 7) การกำหนดวิธีการตรวจสอบตนเอง โดยกำหนดวิธีการรายงาน/บันทึกการสะท้อนตนเอง จะใช้ reflective practitioner techniques แบบไหน การให้อาสาได้ฝึกตัดสินใจ การแก้ปัญหา และการกำหนดนโยบาย การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถ clarify ideas ให้ชัดเจนขึ้น 8) การกำหนดขอบเขตบทบาทของผู้ช่วยเหลือรูปแบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น 1) การทำสมุดบันทึกส่วนตัวเพื่อใช้บันทึกข้อมูลความคิดเรื่องราวต่าง ๆ ที่เราได้เรียนรู้หรือเกิดขึ้นในสมองของเราสมุดนี้จะช่วยเก็บสะสมความคิดที่ละน้อยเข้าไว้ด้วยกันเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเพิ่มเติมให้กว้างไกลออกไป 2) การกำหนดโครงการเรียนรู้รายบุคคลที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าว่าจะเรียนรู้อย่างไรโดยพิจารณาว่าความรู้ที่เราจะแสวงหานั้นช่วยให้เราถึงจุดประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ทำให้เกิดความพึงพอใจ ความสนุกสนานที่จะเรียนหรือไม่ประหยัดเงินและเวลามากน้อยเพียงใด 3) การทำสัญญาการเรียน เป็นข้อตกลงระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยอยู่บนพื้นฐานความต้องการของผู้เรียนที่สอดคล้องกับเป้าหมายและหลักการของสถาบันการศึกษาโดยกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม 4) การสร้างห้องสมุดของตนเองหมายถึงการรวบรวมรายชื่อ ข้อมูล แหล่งความรู้ต่าง ๆ ที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ตรงกับความสนใจเพื่อใช้ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป 5) การหาแหล่งความรู้ในชุมชนเช่นผู้รู้ ผู้ชำนาญในอาชีพต่าง ๆ ห้องสมุด สมาคม สถานที่ราชการ ฯลฯ ซึ่งแหล่งความรู้เหล่านี้จะเป็นแหล่งสำคัญในการค้นคว้า 6) การหาเพื่อนร่วมเรียน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้กัน และ 7) การเรียนรู้จากการฝึกและปฏิบัติ ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้และประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ (NSRU BLOG, 2562)

จากกลยุทธ์การเรียนรู้ด้วยตนเองดังกล่าว ทำให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับความเต็มใจรักอิสระ สามารถเลือกทำงานที่ตนถนัด มีศักยภาพและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง จนถึงเป้าหมายสูงสุด มีความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อสังคมโดยรวม ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับนักจิตวิทยามนุษยนิยม (Humanistic Psychology) ที่ให้ความสำคัญในฐานะที่ผู้เรียนเป็นปัจเจกบุคคล และมีแนวคิดที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพ และมีความโน้มเอียงที่จะใส่ใจ ใฝ่รู้ ขวนขวายเรียนรู้ด้วยตนเอง มนุษย์สามารถรับผิดชอบพฤติกรรมของตนเองและถือว่าตนเองเป็นคนที่มีความค่า แต่การเรียนรู้จักแปล่าประโยชน์หากนำไปใช้ในทางที่ผิดไปจากที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับ และไม่สามารถนำพาตนและองค์กรไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้

ลักษณะของผู้ที่มีการเรียนรู้ด้วยตนเอง

ลักษณะของผู้ที่มีการเรียนรู้ด้วยตนเอง ที่จะนำตนเองให้ประสบผลสำเร็จ มีดังนี้

1. มีความสมัครใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง (Voluntarily to Learn) มิได้เกิดจากการบังคับ แต่มีเจตนาที่จะเรียนด้วยความอยากรู้
2. ใช้ตนเองเป็นแหล่งข้อมูลของตนเอง (Self-Resourceful) นั่นคือผู้เรียนสามารถบอกได้ว่าสิ่งที่ตนจะเรียนคืออะไร รู้ว่าทักษะและข้อมูลที่ต้องการหรือจำเป็นต้องใช้มีอะไรบ้าง สามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการรวบรวมข้อมูลที่ต้องการ และวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องเป็นผู้จัดการการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ด้วยตนเอง (Manage of Change) ผู้เรียนมีความตระหนักในความสามารถ สามารถตัดสินใจได้ มีการรับผิดชอบต่อหน้าที่และบทบาทในการเป็นผู้เรียนรู้ที่ดี
3. รู้ “วิธีการที่จะเรียน” (Know how to Learn) นั่นคือ ผู้เรียนควรทราบขั้นตอนการเรียนรู้ของตนเอง รู้ว่าเขาจะไปสู่จุดที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างไร
4. มีบุคลิกภาพเชิงบวก มีแรงจูงใจ และการเรียนแบบร่วมมือกับเพื่อนหรือบุคคลอื่น ตลอดจนการให้ข้อมูล (ปฐมนิเทศ) ในเชิงบวกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในการเรียน (Charismatic Organizational Player)
5. มีระบบการเรียนรู้และการประยุกต์การเรียนรู้และมีการชื่นชมและสนุกสนานกับกระบวนการเรียน (Responsible Consumption)
6. มีการเรียนจากข้อผิดพลาดและความสำเร็จ การประเมินตนเองและความเข้าใจถึงศักยภาพของตน (Feedback and Reflection)
7. มีความพยายามในการหาวิธีการใหม่ ๆ ในการหาคำตอบ การประยุกต์ความรู้ที่ได้จากการเรียนไปใช้กับสถานการณ์ของแต่ละบุคคลการหาโอกาสในการพัฒนาและค้นหาข้อมูลเพื่อแก้ปัญหา (Seeking and Applying)
8. มีการชี้แนะการอภิปรายในห้องเรียนการแสดงความคิดเห็นส่วนตัวและการพยายามมีความเห็นที่แตกต่างไปจากผู้สอน (Assertive Learning Behavior)

9. มีการรวบรวมข้อมูลจากการได้ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและมีวิธีการนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ (Information Gathering) (NSRU BLOG, 2562)

ทักษะการเรียนรู้หลังยุคโรคอุบัติใหม่

ในช่วงยุคหลังโรคอุบัติใหม่สถานศึกษาและผู้เรียนมีการปรับตัวในการเรียนรู้อย่างสูง การเพิ่มพูนทักษะการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้ทันต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ สถณี อาชวานันทกุล แสดงทรรศนะว่า วิกฤตโควิด-19 ชี้ให้เห็นว่าทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มีความสำคัญมาก ทั้งการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ (adaptability) ความเข้าใจอกเข้าใจผู้อื่น มี global mindset มองตัวเองเป็นพลเมืองโลก และมองผู้อื่นด้วยความเชื่อมโยงกันในระดับโลก มีความสามารถในการแก้ไขสถานการณ์เวลาเจอเหตุการณ์ไม่คาดฝัน (resilient) รวมถึงเรื่องความรู้ (literacy) ใหม่ ๆ เช่น ทักษะด้านดิจิทัล (digital literacy) หรือการเงิน (financial literacy) และทักษะการจัดการตัวเอง ภาวะผู้นำ การทำงานร่วมกับผู้อื่น ถ้าพูดให้ชัดขึ้น คือเมื่อเกิดโควิด-19 ตอนแรกเราเห็นว่ามันเป็นเรื่องสุขภาพ เป็นโรคระบาด เราคิดว่าเราต้องพึ่งแพทย์เป็นหลัก แต่พอเหตุการณ์เริ่มบานปลาย และเหมือนว่าเราต้องอยู่กับมันไปอีกระยะหนึ่ง ทีนี้โควิด-19 จึงไม่ใช่แค่เรื่องสุขภาพ แต่เป็นประเด็นที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญทางด้านสังคมศาสตร์หลายศาสตร์ รวมถึงศาสตร์ด้านมนุษยวิทยา มีความเข้าใจ เข้าใจ มองเห็นความต้องการที่แตกต่างกันของคนที่แตกต่างกันในวิกฤต อีกทั้งวิธีการที่พยายามใช้แก้ปัญหาในยุคโควิด-19 ทั้งกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ หรือทางสังคม รวมถึงนโยบายสาธารณะต่าง ๆ ก็ล้วนเกี่ยวพันกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ทั้งสิ้น ทักษะดังกล่าวจึงสำคัญมากในการเอาตัวรอด อีกตัวอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญชัดเจนมากขึ้น คือการเชื่อมต่อกันของโลก (global connectedness) หรือการมี global mindset เพราะโควิด-19 เป็นโรคระบาดระดับโลก ต่อให้เราดูแลและระมัดระวังตัวเองกับครอบครัว พยายามทำทุกอย่างเท่าที่ทำได้แล้ว แต่ละแวกบ้านของเรายังอันตรายอยู่ มันก็ส่งผลกระทบกับเราอยู่ดี หรือต่อให้ประเทศเราทำได้ดี ควบคุมสถานการณ์ได้ แต่ถ้าประเทศอื่นยังประสบปัญหา ก็เท่ากับว่ายังมีความเสี่ยงอยู่ เพราะฉะนั้น โควิด-19 เป็นตัวอย่างที่ดีมากของคำถามที่ว่า ทำไมเราต้องมีทักษะที่มองออกไปข้างนอก พยายามทำความเข้าใจคนที่มีความแตกต่างทางความคิด วัฒนธรรม และบริบท เรียกร้องความเป็นพลเมืองโลกให้มากขึ้น (สถณี อาชวานันทกุล, 2563)

อีกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 คือ เทรนด์งานในอนาคต มีแนวโน้มที่บอกว่า ในปี 2030 งาน 60-80% จะเป็นงานใหม่ที่เราวันนี้เรายังไม่รู้จักรัก ไม่มีชื่อเรียก ยังไม่นับเทรนด์ที่เกิดขึ้นแล้วในประเทศอุตสาหกรรม อย่างการใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) หรือหุ่นยนต์มาทดแทนแรงงานมนุษย์ในหลายงาน เมื่อเทรนด์เหล่านี้ผนวกรวมกับโควิด-19 จึงน่าจะช่วยเร่งการปรับทิศและหลักสูตรการศึกษาทั้งหมดให้มุ่งไปสู่ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 มากขึ้น ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะนี่ไม่ใช่เรื่องการเรียนรู้แบบท่องจำ เราต้องทำอะไรอีกเยอะ

โควิด-19 เป็นความเสี่ยงอุบัติใหม่ ถึงคนที่ทำงานสายวิจัยหรือการพัฒนาที่ยั่งยืนจะได้ยินมา เยอะแล้วว่า มนุษย์ทำลายถิ่นที่อยู่สัตว์ป่าหรือสิ่งแวดล้อม ทำให้เสี่ยงต่อการเกิดโรคระบาด ที่มนุษย์อาจไม่รู้จึกมาก่อน แต่พอโควิด-19 เกิดขึ้นจริง ๆ เราเห็นเลยว่า ยังมีอีกหลายสิ่งหลาย อย่างที่เรายังไม่รอบด้านและยังไม่พร้อมรับมือ สาเหตุหนึ่งที่เราไม่พร้อมเพราะยังมีปัญหา เรื่องการทำงานแบบข้ามศาสตร์ (interdisciplinary) ซึ่งเชื่อมกับเรื่องการทำงานร่วมกัน (collaboration) และโยงกลับไปที่การมีความเข้าใจเข้าใจผู้อื่น ถ้าเราไม่เข้าใจว่างาน ด้วยกัน อีกทักษะที่คิดว่าสำคัญสำหรับสังคมไทย แต่อาจจะไม่ได้อยู่ในกรอบของทักษะการเรียนรู้ ในศตวรรษที่ 21 โดยตรง คือเรื่องการมองประเด็นความเสี่ยง วัฒนธรรมการเพื่อเหลือเพื่อขาด และการออม ซึ่งถือเป็นความรู้เช่นกัน เราจะอย่างไรให้แต่ละคนมองเห็นปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ ในชีวิต ทั้งของตัวเองและในระดับที่ใหญ่กว่านั้น และพยายามหาหนทางบรรเทาหรือจัดการ ความเสี่ยง รวมไปถึงการใช้สิทธิพลเมืองในฐานะที่เราเป็นพลเมือง ซึ่งรวมถึงการใช้สิทธิพลเมือง เรียกร้องให้รัฐดูแลเรื่องความเสี่ยงของเราให้มากขึ้น ถ้าเราตั้งต้นว่าทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษ ที่ 21 จะทวีความสำคัญมากขึ้น ความท้าทายของเราจึงเป็นเรื่องการปรับตัวของระบบ การศึกษา ซึ่งอาจจะยังติดกับวิธีคิดหรือรูปแบบการเรียนการสอนแบบเดิม ให้สอดคล้องกับ ทักษะที่จำเป็น แต่เชื่อว่า ไม่มีใครที่มองว่าโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยไม่สำคัญ เพราะต่อให้เรา ทุกคนเข้า google ได้หมด ก็ไม่ใช่ที่เราต้องฉลาดเหมือนกันหมดหรือรู้เรื่องทุกอย่าง แต่เรา อาจจะต้องดูเรื่องการเรียนการสอนที่มีโครงสร้างชัดเจน หรือ active learning รูปแบบต่าง ๆ เพิ่มขึ้นด้วย นอกจากนี้ เราอาจสนับสนุนให้มีการเรียนแบบข้ามศาสตร์เพิ่มขึ้น ตัวอย่างเช่น ถ้าเราเรียนเน้นทางเศรษฐศาสตร์ เราอาจจะต้องเผื่อเวลาสัก 1 ใน 4 ของเวลาเรียนไปเรียน ศาสตร์อื่น ๆ รวมถึงทักษะพื้นฐานจำเป็น เช่น ความรู้เกี่ยวกับดิจิทัล หรือความรู้ทางด้าน การเงิน แต่ไม่ได้หมายความว่า เราต้องรู้ทุกเรื่อง ทุกศาสตร์ หรือเป็นพหุสูต มันเป็นการ ย้อนกลับไปมองว่าคนเรามีความสนใจหลากหลาย เราจะเรียนศาสตร์อะไรก็ได้ แต่ต้องมีความ เคารพซึ่งกันและกัน เคารพบทบาทหน้าที่ ความสำคัญของศาสตร์อื่น ๆ แล้วมองเห็นความ เชื่อมโยงของความรู้ที่จะดึงมาทำงานร่วมกันได้ (เวิร์คพ้อยท์ทูเดย์, 2563)

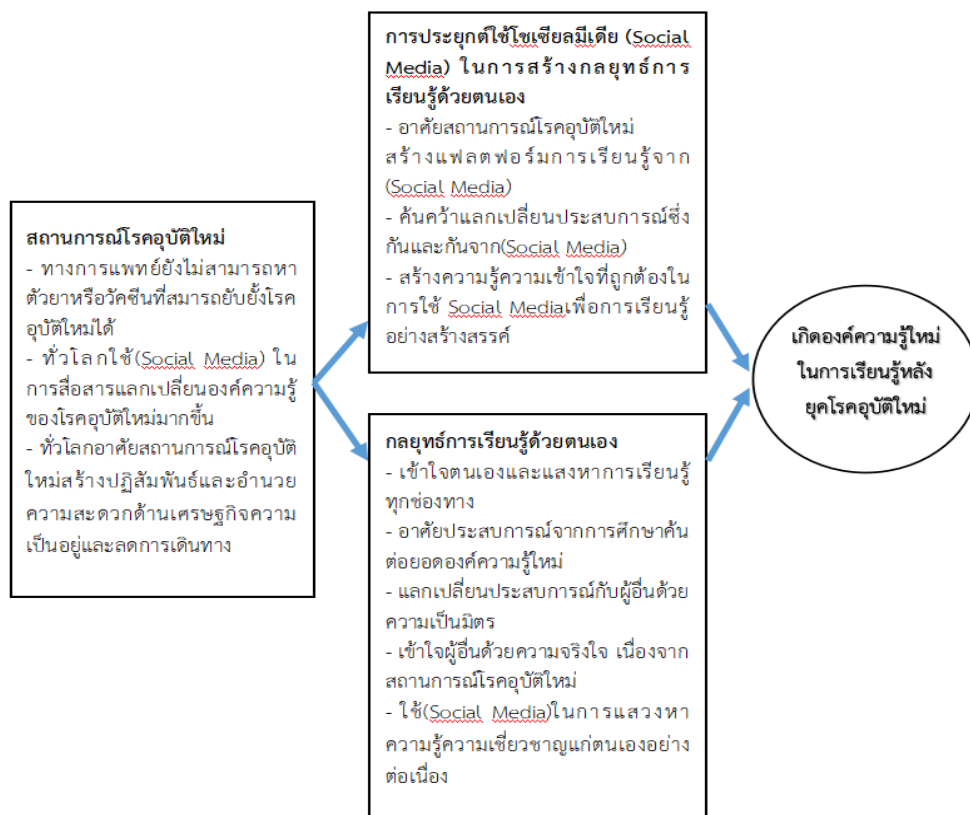
จะเห็นได้ว่าทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 นับวันจะมีตัวแปรหรือปัจจัยแทรกซ้อน มากขึ้นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพสังคมโลกในแต่ละยุค ยิ่งทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัลนั้นวันยังมีความ จำเป็นต่อการเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดิจิทัลในอนาคตจะเป็นนโยบายหลักอย่างหนึ่ง ของรัฐบาลนอกเหนือจากที่ทำอยู่ในปัจจุบันซึ่งยังไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาเรื่องกลยุทธ์การจัดการเรียนรู้ตนเองหลังยุคโรคอุบัติใหม่ด้วย Social Media ได้องค์ความรู้ใหม่ดังนี้

โซเชียลมีเดีย (Social Media)	กลยุทธ์การเรียนรู้ด้วยตนเอง	ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 หลังยุคโรคอุบัติใหม่	ข้อเสนอเพิ่มเติม
1. เป็นเครื่องมือการศึกษาและการสื่อสารที่ไร้พรมแดน 2. ทำให้ทุกคนสื่อสารกันได้อย่างเสรีมากขึ้น 3. ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทาง 4. ทำให้เกิดธุรกิจใหม่ ๆ ตลอดเวลา 5. เป็นแหล่งข้อมูลในการแสวงหาความรู้ที่หลากหลาย	1. ทำให้รู้จักตัวเองว่ามีจุดเด่นด้านใด และควรปรับปรุงพัฒนาตนเองในด้านใดบ้าง 2. มีข้อปฏิบัติต่อตนเองอย่างเป็นระบบมากขึ้น 3. รู้จักแยกแยะสิ่งใดควรทำก่อน สิ่งควรทำทีหลัง 4. มีทัศนคติต่อการเรียนรู้ต่อสิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง 5. ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเพื่อนใหม่	1. เข้าใจสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก 2. เลิกยึดติดกับการเรียนการสอนแบบเดิม ๆ ได้เพิ่มทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้น 3. เกิดการเรียนรู้ร่วมศาสตร์อื่นเพื่อพัฒนาตนเอง 4. มีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากขึ้น 5. รู้จักความเสี่ยงของตนเองและองค์กร รู้เห็นประโยชน์ของการออมเพื่อความมั่นคงของตนเองในอนาคต	1. รัฐควรส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองมากขึ้นแก่คนทุกช่วงชั้นผ่านโซเชียลมีเดีย (Social Media) และกำกับไม่ให้มีการใช้ผิดประเภทจนทำให้เกิดอาชญากรรมต่าง ๆ 2. ภาคประชาสังคมควรเป็นกระบอกเสียงสะท้อนปัญหา ข้อดี ข้อเสีย ข้อเสนอแนะทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเองในศตวรรษที่ 21 3. รัฐควรมีการจัดทำกลยุทธ์ที่ส่งเสริมให้ในชาติเข้าถึงระบบเทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้นเพื่อสร้างเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาของประเทศให้มั่นคงปลอดภัย มั่งคั่งด้วยปัจจัย 4 ยั่งยืนด้วยการศึกษาและพัฒนาตามหลักศาสตร์พระราชา

การประยุกต์ใช้โซเชียลมีเดีย (Social Media) ในการสร้างกลยุทธ์การเรียนรู้ด้วยตนเองหลังยุคโรคอุบัติใหม่ ถึงแม้การจัดการศึกษาเรียนรู้จะมีรูปแบบที่หลากหลายตามสภาพของผู้เรียนและและการบริหาร แต่การเรียนรู้ด้วยตนเองยังเป็นสิ่งสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวิธีอื่น เพราะไม่มีใครที่จะสามารถถ่ายทอดการเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ดังนั้น การประยุกต์ใช้โซเชียลมีเดีย (Social Media) เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ให้เชี่ยวชาญ สามารถนำพาตนเองและองค์กรไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ได้ ผู้เขียนจึงขอเสนอรูปแบบการการประยุกต์ใช้โซเชียลมีเดีย (Social Media) ไว้ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงการประยุกต์ใช้ โซเชียลมีเดีย (Social Media) ในการสร้างกลยุทธ์การเรียนรู้ด้วยตนเองหลังยุคโรคอุบัติใหม่

สรุป

หากรัฐต้องการส่งเสริมศึกษาและการเรียนรู้ในยุคหลังโรคอุบัติใหม่ เพื่อดูแลอย่างทั่วถึง เพียงพอ และทันที ตั้งแต่การเยียวยา การสนับสนุนให้ปรับรูปแบบการเรียนออนไลน์ การสร้างทางเลือกใหม่ ๆ ในการเรียนรู้ ตลอดจนการช่วยเหลือทางการเงิน เพื่อให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างต่อเนื่องภายใต้ข้อจำกัดในสถานการณ์การแพร่ระบาด พร้อมกับหาวิธีการที่เหมาะสมโดยร่วมมือกับภาคประชาสังคมควบคู่ไปกับการวางแผนสำหรับระยะหลังการระบาด ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องได้รับการเยียวยาและชดเชยการเรียนรู้ที่ถดถอยไปช่วงโควิด-19 (learning loss) เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการการเรียนรู้ตามวัย นอกจากนี้อาจต้องออกแบบการศึกษารูปแบบใหม่โดยการเพิ่มทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัลที่หลากหลาย ซึ่งโซเชียลมีเดีย (Social Media) ที่มีอยู่ในปัจจุบัน มีการพัฒนาไปมาก หากมีการพัฒนาให้เป็นระบบที่เอื้อต่อการศึกษามากขึ้นก็จะช่วยการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยที่ไม่ย้อนกลับไปสู่ปัญหาที่เรื้อรังมาตั้งแต่ก่อนโรคอุบัติใหม่จะบังเกิดขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- เด็กดีดอทคอม. (2559). โขเซี่ยลคืออะไร. เรียกใช้เมื่อ 25 มีนาคม 2565 จาก <https://www.dekd.com/board/knowledge/3682422/3/9/2559>
- วีระยุทธ กาญจน์ชูฉัตร. (2564). โรคใหม่ สร้างโลกแห่งการเรียนรู้ใหม่: อนาคตการศึกษาไทย ยุคหลัง COVID-19. เรียกใช้เมื่อ 4 เมษายน 2565 จาก <https://www.eef.or.th/future-of-thai-education-after-covid19/>
- เวิร์คพอยท์ทูเดย์. (2563). ทักษะการเรียนรู้ยุคใหม่ในโลกหลังโควิด-19 ที่คนรุ่นใหม่ต้องมี. เรียกใช้เมื่อ 4 เมษายน 2565 จาก <https://workpointtoday.com/newskill-covid19/>
- สฤณี อาชวานันทกุล. (2563). ทักษะการเรียนรู้ยุคใหม่ในโลกหลังโควิด-19 ที่คนรุ่นใหม่ต้องมี. เรียกใช้เมื่อ 4 เมษายน 2565 จาก <https://workpointtoday.com/newskill-covid19/>
- Law for ASEAN. (2563). โรคระบาดในยุคโลกาภิวัตน์กับความท้าทายของรัฐและสังคมระหว่างประเทศ. เรียกใช้เมื่อ 4 เมษายน 2565 จาก <https://lawforasean.krisdika.go.th/Content/View?Id=742&Type=1>
- NSRU BLOG. (2562). การเรียนรู้ด้วยตนเอง. เรียกใช้เมื่อ 25 มีนาคม 2565 จาก <https://blog.nsruc.ac.th/60111806041/3329>